

Šmajš, Josef

Informace a pravda jako společné problémy filosofie a literatury

In: *Cesta k duši díla : Miroslav Mikulášek*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, pp. 179-188

ISBN 802102531X

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132556>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

INFORMACE A PRAVDA JAKO SPOLEČNÉ PROBLÉMY FILOSOFIE A LITERATURY

JOSEF ŠMAJS (BRNO)

Věnováno prof. M. Mikuláškovi
k 70. narozeninám

Nemusím patrně rozvádět nám všem dobře známý fakt, že filosofické otázky ontologie, epistemologie, pravdy, evoluce a informace dlouhodobě zajímají našeho jubilanta. M. Mikulášek již mnohokrát sám vysvětlil, že filosofie je pro jeho tvorbu právě tak silnou inspirací jako krásná literatura, jako jeho vlastní životní zážitky. Přál bych si, aby i problém informace a pravdy, úzce spojený s etnickým jazykem i evolučními paměťovými strukturami kultury, byl v mém přiblížení pro jubilanta zajímavý.

INFORMACE

Informace (míra paměti) je zvláštním, teoreticky málo prozkoumaným jevem – produktem evoluce, který nejen integruje otevřené nelineární systémy, a to živé i kulturní, ale který současně *onticky diferencuje skutečnost*. Na rozdíl od viditelných forem evoluce, které se nacházejí v explikátním řádu (Bohm), není informace pro lidské poznání snadno přístupná, protože se v přírodě nachází především v řádu implikátním, skrytém. Již *přirozená biotická informace*, která je tak stará jako život sám, kdysi rozdělila struktury pozemské přírody na dvě všeobecně uznávané vrstvy: *na živou a neživou přírodu*. Podobně konstitutivní byla o tři a půl miliardy let později také nově vzniklá *informace sociokulturní*: působila dokonce radikálněji, protože uvnitř do té doby onticky jednotné přírody (diferencované pouze na struktury živé a neživé) „konstituovala“ unikátní ontickou vrstvu kultury a *mladé kulturní systémy* „postavila“ do *potenciální opozice vůči ní*. Dnes proto vedle biotického systému integrovaného přirozenou vnitřní informací na zemském povrchu zjišťujeme ještě jeden globální systém (kulturu), který integruje jeho vlastní vnitřní informace – kultura duchovní.

Vágní pojem informace je na jedné straně blízký pojmům poznatek, zpráva, smysl zprávy, ale na druhé straně vykazuje afinitu k pojmům paměť, struktura, uspořádanost. Obě naznačené obsahové varianty pojmu informace

(sémantická i strukturní) se obtížně rozlišují, a proto se často zaměňují nejen v běžné komunikaci, ale i v jazyce odborném.

Problém pochopení podstaty informace komplikuje především to, že informace i skutečnost jsou korelativními produkty evoluce a že každá informace odkazuje na evolučně vytvořené struktury nebo – jako metainformace – na jinou informaci o strukturách. A protože povrch Země byl vysoce uspořádaný již před životem a před člověkem, představují jeho přirozené paměťové struktury¹ pro všechny systémy schopné poznávání, tedy pro živé systémy i pro kulturu, potenciální informaci.

Obecně srozumitelnou interpretaci problému však komplikuje i to, že informace o struktuře (či o jiné informaci) musí být jako součást příslušného systému rovněž zakódovaná ve struktuře, tj. vázaná na látkově-energetické paměťové médium. Kritici odmítající uznat objektivní existenci informace mají pravdu v tom, že pojem informace je vágní a relativní a že bez příslušného kontextu (systému, subjektu, nosiče) nelze informaci spolehlivě rozpoznat. Proto se příliš nemýlí (ze svého hlediska) ani ti autoři, kteří roli člověka jako nositele a dešifrovatele informace nadhodnocují a zdůrazňují, že informace jako taková neexistuje.²

Pojem informace se sice rozšířil až v souvislosti s rozvojem kybernetiky (Shannon, Wiener), ale matematické analogie mezi mírou informace (informačním obsahem negentropie) a entropií způsobily, že se stal komplementárním pojmem k pojmu entropie v termodynamice i v obecné teorii systémů.³ Díky své mnohoznačnosti se pak rychle prosadil i ve všech teoretických a komunikativních situacích, v nichž se uplatňuje subjektivě-objektové a subjektivě-subjektové uvažování. Existenční ohrožení kultury destabilizovanou biosférou však vyvolává potřebu, aby se pojem informace stal také *kate-gorii ontologie*.

I když se nejprve informací rozuměla matematicky vyjádřená negativní entropie,⁴ tj. míra uspořádanosti systému (opak míry jeho neuspořádanosti),

¹ V živých systémech jako přirozených paměťových strukturách je ovšem informace zakódována dvojím způsobem. Za prvé je zakódována ve struktuře informační (paměťové), tj. genotypové, za druhé ve struktuře somatické, tj. fenotypové. Fenotypové zakódování evolučně akumulované informace živých systémů bylo ovšem až do nedávné doby jediným pramenem systematického přírodovědeckého studia živých systémů.

² Srovnej Maturana, H.: *Erkennen: Die Organisation und Verkörperung von Wirklichkeit*. Braunschweig, Wiesbaden 1985, S. 33; Maturana, H., Varela F.: *Der Baum der Erkenntnis. Die biologischen Wurzeln des menschlichen Erkennens*. Hamburg 1987, S. 78.

³ Tušenou souvislost mezi informací a entropií snad jako první matematicky formuloval Shannon, C. E.: *A Mathematical Theory of Communication*. The Bell System. Technical Journal 1948/27, pp. 379-423.

⁴ „Právě tak jako entropie je mírou dezorganizace, neuspořádanosti, je informace, která je přenášena množinou zpráv, mírou organizace, uspořádanosti.“ Wiener, N.: *Kybernetika a společnost*, Praha 1963, s. 350.

dnešní zvýšený akcent na mezilidskou komunikaci vyvolal minimálně dvě teoretické změny: 1. vedl k hypostazi sémantické stránky sociokulturní informace a tím ke zkreslení ontické role informace vůbec; 2. způsobil nepřiměřené povýšení významu kultury a kulturní uspořádanosti – za cenu degradace hodnoty přírody a přehlížení uspořádanosti přirozené.

V našem pojetí není však informace pouze tím, co se předává mezi vzájemně komunikujícími lidskými subjekty, či co obíhá a zpracovává se v kulturních sdělovacích systémech.⁵ Takové úzké antropologické chápání informace odmítáme proto, že informaci – jak jsme již uvedli – považujeme za produkt evoluce, za nejdůležitější výsledek (stránku, aspekt) onticky aktivní skutečnosti.

Informace nejen jako zpráva, vysílaná, přijímaná či zpracovávaná systémem, nýbrž také jako zhuštěná abstraktní struktura systému (jeho paměť v užším smyslu), nebo jako ve struktuře obsažená uspořádanost (paměť v širším smyslu), proto *existuje objektivně* a kategorie informace je pro ontologické pochopení světa mnohem významnější než značně antropologické a přirozenou uspořádanost skutečnosti přehlížející kategorie pohybu, prostoru či času.

Už v anorganickém světě na sebe jeho evolučně vytvořené struktury vzájemně působí nejen látkově a energeticky, nýbrž také strukturně, *informačně*. První reálnou informaci, a to jako onticky konstitutivní *informaci strukturní* (duplikát uspořádanosti) i jako „doplňkovou“ *informaci sémantickou* (významovou) spontánně kumuluje a využívá přirozená biotická evoluce. Informace v obou těchto podobách proto vznikala a plnila onticky kreativní funkce dávno před člověkem.⁶ Vratíme-li se k úvodní myšlence tohoto příspěvku, lze ji nyní formulovat tak, že přirozená biotická informace na jedné straně oddělila vrstvu živé přírody od přírody neživé, ale na druhé straně obě tyto vrstvy propojila a integrovala do jednotného organismu (řádu) pozemské přírody.

První jednobuněčné organismy před třemi miliardami let přežívaly a reprodukovaly se v pozemském abiotickém prostředí právě díky tomu, že

⁵ Klasickou, tehdejší kybernetice přizpůsobenou definici informace podal před půl stoletím N. Wiener: „Informace je název pro obsah toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním.“ Wiener, N.: *The Human Use of Human Beings. Cybernetics and Society*. New York 1954, český *Kybernetika a společnost*. Praha 1963, s. 32.

⁶ Schematicky lze za strukturní informaci považovat každý jazykový zápis (ekvivalent) reálné struktury, který je do té míry strukturně izomorfní s realitou (systémem), že jeho případné „zpfedmětnění“ minimalizuje potřebu interpretace. U informace sémantické (významové), která je obvykle fragmentární a víceznačná, vzniká naopak (zejména v kulturní oblasti) vážný problém odkrývání různých rovin jejího významu. Na tři úrovně sémantické informace zajímavě upozorňuje Hofstadter, D. R.: *Gödel, Escher, Bach: ein Endloses Geflochtenes Band*. Stuttgart 1985, S. 182.

poznávaly a využívaly poznání – *vlastní strukturální a sémantickou informaci*. Bez pojmu informace a paměti proto nepochopíme, jak může samovolně vzniknout a rozvíjet se nejvyšší pozemská organizační složitost – autopoietický systém planetárního života. Pochopení problému informace však současně umožňuje postižení biologicky i kulturně zajímavé fylogeneze a ontogeneze člověka – umožňuje adekvátnější antropologii i adekvátnější kulturologii.

V procesuálním, evolučně ontologickém pojetí je tedy strukturální i sémantická informace nejdůležitějším plodem evoluce – je zkrátka všude, kde vznikly dostatečně složité systémy (struktury) a látkově-energetické výměny mezi nimi. Evoluce – přirozená i kulturní – vytvářejí nejen zpředmětnou uspořádanost skutečnosti (explikátní paměť, řád), ale také její uspořádanost nezpředmětnou, onticky potenciální (implikátní paměť, řád).⁷

Ve filosofii ani ve společenských vědách se ovšem pojem informace takto široce nechápe. Patrně z důvodů větší srozumitelnosti převládlo užší pojetí informace. Rozumí se jí zpravidla jen poznatek, zpráva, smysl zprávy, tj. *informace sémantická*, a zcela výjimečně také implikátní uspořádanost systému (jeho vnitřní paměť), tj. *informace strukturální*. Důvody redukovaného chápání informace jsou ovšem pochopitelné. Příliš široké pojetí informace, např. jako synonyma ontické uspořádanosti vůbec (jako celého fenotypu), by ztěžovalo interpretaci konstitutivní role spontánních či záměrných změn uvnitř strukturální informace systému, uvnitř genotypu.

Rozlišení strukturálního a sémantického aspektu, které není snadné ani u informace přirozené, kde za informaci strukturální můžeme považovat fraktál informace genetické (přesněji genomické genetické), onticky kompatibilní s realitou, a za informaci sémantickou k ní doplňkovou neuronální informaci epigenetickou, se v kulturní oblasti spíše komplikuje. Kromě jiného se zde obrací dominance. Vědecké teoretické poznání jako prototyp parciální strukturální informace, která se může zpředměťňovat v materiální kultuře včetně techniky a která se dnes zprostředkovatě podílí na závažných proměnách globalizující se technické společnosti, se tu podřizuje dominantní systémové roli méně komplexní, avšak sociokulturní realitě více adekvátní informace sémantické. Ta je sice v normálních podmínkách značně rigidní a konzer-

⁷ Tato dualita má patrně mnohem hlubší smysl, než může postřehnout přibližná filosofická intuice. Jedním z jeho aspektů je jistě i testování kompatibility informačně předepsaných „konstrukčních změn“ komplexním fyzickým působením vnějšího světa. Lapidárně se k tomuto problému vyjádřil S. J. Gould při kritice *Sobeckého genu* (Dawkins, R.: *The selfish gene*. Oxford University Press 1976). Poukázal totiž na to, že tato pozoruhodná kniha má osudovou trhlinu. „Dawkins může přiřknout genům jakékoli významné schopnosti, jednu věc jim přece jen dát nemůže – přímou viditelnost v procesu přírodního výběru. Výběr prostě nemůže geny vidět a přímou si mezi nimi vybírat. K tomu potřebuje těla jako prostředníky.“ Gould, S. J.: *Tamtěž*, s. 92.

vativní, ale prostřednictvím zvýšené lidské aktivity se v přelomových fázích společenského vývoje může stát výrazně systémově konstitutivní.⁸

Informaci strukturní je ovšem už na úrovni živých systémů objektivně vlastní jistá *evoluční vylučnost*. Protože vzniká dlouhým procesem fylogeneze a po nezbytné selekci se stává obsahem apriorní strukturní paměti živého systému (jeho genomu), má uvnitř tohoto systému nejen „výsadní“ postavení, tj. pomáhá reprodukovat jeho evolučně vytvořenou strukturu, nýbrž hraje i dominantní roli ve vztahu systému k okolí. Např. apriorní strukturní informace živého systému interaktivně určuje, které látkově-energetické toky v okolí jsou pro zachování systému relevantní (zajišťuje totiž komensurabilitu systému s prostředím – Maturana), a tím, lze-li to tak říci, vytváří organismus, který je vůči okolí nastaven také „sémanticky“ – na příjem sobě adekvátního rozsahu a struktury potenciálních významů.⁹ Pojem strukturní informace, jak jsme již naznačili, proto umožňuje správně pochopit nejen proces evoluce živých systémů, nýbrž i proces evoluce kultury. Pojem informace sémantické je naopak užitečný pro analýzu chování živých systémů (pro etologii) i pro pochopení kulturně konstitutivní komunikativní aktivity lidí.¹⁰

POZNÁNÍ – TŘI ÚROVNĚ ČTENÍ SKUTEČNOSTI

Lidské sociokulturní poznání není jediné poznání, na kterém záleží lidský kulturní život. Také živé systémy poznávají, i když nikoli proto, aby se kochaly poznanou pravdou. Poznávají, aby přežily, aby byly strukturně kompatibilní se svým životním prostředím.

Přestože člověk žije v kultuře, zůstává také jen jedním vláknem v síti pozemského života¹¹ a vnější skutečnost poznává obdobným způsobem, jako ji poznávají ostatní živé systémy. Poznává ji tedy i neverbálně, ale biologicky

⁸ Větší integrativní síly neteoretických složek duchovní kultury si povšiml i autor organismické procesuální ontologie Norbert Whitehead. „Mou hlavní tezi je, že sociální systém drží pohromadě slepou silou aktů instinktivního jednání a instinktivních emocí, seskupených kolem zvyků a předpoklů. Proto neplatí, že jakýkoli pokrok na stupnici kultury nevyhnutelně směřuje k udržení společnosti.“ Whitehead, N.: *Symbolism, Its Meaning and Effect*. University of Virginia 1927, český Symbolismus, jeho význam a účín. Praha, Panglos 1998, s. 52.

⁹ Metaforu „sémantického nastavení“ lze však efektivně využít i v užším smyslu. Např. sociokulturní paměť jedince, etnické skupiny či celé regionální kultury musí být sémanticky vhodně nastavena, protože rovněž slouží přežití a sebeprosazení svého nositele. Také Wilsonova „epigenetická pravidla“, jako „... dědičné zákonitosti duševního vývoje, které vychylují kulturní evoluci jedním směrem spíše než jiným“, je možné chápat přibližně tímto způsobem. Wilson, E. O.: *Konsilience*. Praha, Lidové noviny 1999, s. 185.

¹⁰ Různými aspekty sémantické sociokulturní informace se zabývá práce Cejpek, J.: *Informace, komunikace a myšlení*. Praha, Karolinum 1998, 180 s.

¹¹ Protože filosofující fyzik F. Capra je o všem podstatném v biologii dobře informován, jeho poslední práce nese příznačný název *Web of Life. A New Synthesis of Mind and Matter*. Harper Collins Publishers 1996.

adekvátně, a to v její „první i druhé úrovni“ popisu. A obě tyto úrovně popisu jsou společně všem živým systémům.¹² Protože nám nejde o podrobnosti, omezíme se na konstatování, že výše zmíněný *první popis* (zápis zkušenosti biologického systému s relevantním výsekem reality, v němž je systém zasažen) je *biologicky fundamentální*, že se děje jazykem nukleových kyselin, že je sice nepřímý, ale vysoce objektivní. Víme, že jde o popis apriorní, pro všechny živé systémy jednotně kódovaný (pouze archebakterie a mitochondrie se poněkud vymykají z univerzality genetického kódu), který se jako pragmatická instrukce (konstruologická informace) ukládá do každého genomu živého systému (do genetické paměti).

Druhý popis, nebo snad přesněji *druhé čtení*, které je vysoce selektivní, protože bylo s genomem příslušného živého systému v evoluci sladěno jako podpůrné či pomocné, se na žádné všem organismům společné signály nepřevádí a do genetické paměti se za života individua ukládat nemůže.¹³ Toto druhé čtení, které můžeme u mnohobuněčných živočichů označit jako neuronální a částečně aposteriorní a které je asi o tři miliardy let mladší než první čtení (je tedy jen asi půl miliardy let staré), patrně už u bezobratlých vytváří vnitřní obraz vnějšího světa živočicha. Mnozí z nás to znají z učebnicové formulace, že různým druhům zvířat odpovídají různé světy, nebo nepřímou i z postmoderní formulace, že také různým popisům (či dokonce různým lidem) odpovídají různé světy. Částečně vrozený, avšak průběžně se dotvářející vnitřní obraz světa (model) je základem sociální komunikace živočichů, jejich efektivní adaptace na podmínky vnějšího prostředí.

U člověka však díky zvláštním okolnostem vznikne ještě *třetí čtení*, které je svou povahou rovněž neuronální a které díky velké paměťové kapacitě a otevřenosti jeho CNS pro široké spektrum podnětů představuje výrazně aposteriorní formu poznání – *uchopení skutečnosti lidským etnickým jazykem*.¹⁴ Toto čtení, které je sociokulturní interpretací skutečnosti (tj. interpretací starou snad jen několik desítek tisíciletí), však do té míry zastínilo význam prvního a druhého čtení, že se ve filosofii o těchto tzv. nižších patrech biologického poznání v souvislosti s člověkem vůbec nemluví.

¹² Metafora popisu může být sice pro první úroveň méně vhodná, ale je v dobrém souladu s Lorenzovým vyjádřením, že „...fylogenetická adaptace je jedním ze dvou možných způsobů – vedle zkušenosti a učení – jak informaci o vnějším světě získávat a hromadit“. Lorenz, K.: Vergleichende Verhaltensforschung. Grundlagen der Ethologie. Wien – New York 1978, český Základy etologie. Praha 1993, s. 52.

¹³ Brání tomu dosud platné ústřední dogma molekulární biologie, formulované v roce 1957 F. H. C. Crickem, které tvrdí, že přenos z nukleové kyseliny do bílkoviny možný je, ale v obráceném směru (v ontogenezi) možný není. Různí autoři, např. A. Markoš, se pokoušejí platnost „centrálního dogmatu“ oslabit. Srovnej Markoš, A.: Povstávání živého tvaru. Praha 1997, s. 267-270.

¹⁴ K. Lorenz v této souvislosti připomíná, že otevřený program učení typický pro člověka „...potřebuje ne méně, ale více genetické informace než funkčně srovnatelné, ale čistě vrozené chování“. Lorenz, K.: Tamtéž, s. 185.

ČLOVĚK – JEDINÝ ONTICKY TVOŘIVÝ ŽIVOČICH

Současná redukce filosofie na úzce pojatou gnoseologii je přechodnou módou a není v principu možná. Především proto, že žádná *gnoseologická analýza*, tj. analýza, která se nepokouší opustit rovinu ideální pojmové interpretace (jak to např. činí matematika a logika) a která nepřihlíží k procesu ontického utváření skutečnosti na základě systémem dosaženého poznání, *nemůže být nikdy náležitě filosofická*. Nejenže není s to postihnout vztah člověka jako živé bytosti k přirozenému a kulturnímu prostředí Země: nemůže objasnit ani vznik, fungování, či konflikt přirozených a kulturních struktur.

Evolučně konstituovanou a vysoce onticky uspořádanou skutečnost, k jejíž biotické vrstvě somaticky i psychicky náležíme,¹⁵ musí seriózní filosofie respektovat a náležitě ocenit. Úzce pojatá analýza lidského pojmového poznávacího procesu, která nepřihlíží k faktu, že všechny živé systémy poznávají a že každé poznání je potenciálně ontotvorné, činí sice z člověka duchovně výjimečnou bytost, ale *zkresluje lidskou podstatu*: nechtěně zakrývá to, co je pro člověka nejpodstatnější. A nejpodstatnější není podle nás lidská schopnost pojmové teoretické reflexe světa. *Hájíme názor, že nejpodstatnější je to, že se člověk díky kultuře prosadil jako jediný skutečně onticky tvořivý živočich, jako druhý pozemský demiurg, jako malý bůh*. Proto je zcela logické, že touto zvláštní aktivitou nutně konkuruje ontické tvořivosti přirozené – Evoluci či Bohu s velkými písmeny. Kromě jiného z toho plyne, že podstatou ekologické krize nemůže být lidské morální selhání či odcizení se člověka odpovědnosti (kterou ostatně člověk za přírodu ani kulturu v jejich celku nikdy nenesl). Podstatou této krize jsou kulturovy vyvolávané – a pro člověka jako bytost konstituovanou v pozdně třetihorních ekosystémech velmi nebezpečné – nevratné změny v evoluci biosféry.¹⁶

Proces lidského pojmového poznávání světa je tedy ontickým procesem, prvkem kulturně tvořivé aktivity lidí právě tak, jako jím je proces poznávání biologického druhu v průběhu jeho fylogeneze. Tedy ani sociokulturní způsob poznání nemůže být jen hledáním pravdy, jen abstraktní reflexí či intelektuální útěchou člověka. Nahlédneme-li na tuto specifickou aktivitu z hlediska logiky přirozené a kulturní evoluce, zdá se, že i lidské pojmové poznávání vznikalo proto, že pomáhalo uspokojovat *biologicky předepsanou potřebu člověka adaptovat se ofenzivně*, tj. prostřednictvím kulturního systému,

¹⁵ Zdá se, že to, co se ve filosofii rozumí pojmem vědomí, duch, idea atp. může být produktem zvláštních organizačních podmínek v určité malé části skutečnosti, především vysokého stupně uspořádanosti CNS živých systémů – a jednou možná i vysokého stupně uspořádanosti technické.

¹⁶ V souvislosti s člověkem zaviněným vymíráním biologických druhů vzniká otázka, čím by měla být filosofie v období ekologicky ohrožené kultury: intelektuální útěchou člověka; lékařským přístupem k nemocnému organismu Země; teoretickým základem ekologicky odpovědného občanského postoje?

vytváření a rozvojem nebiologického těla kultury. Pomáhalo tedy plnit onticky konstitutivní funkci vzhledem k prostředí a zcela analogicky, jako již před tím poznání biotické (genetické i neuronální), participovalo na vzniku a reprodukci emergentních ontických struktur kultury. Lidské pojmové poznání nemá proto jen důležitou funkci intersubjektivně komunikativní: umožňuje širokou škálu spontánní kulturní konstruologie včetně přísně informačně pře-depsané konstruologie technické.¹⁷ *Krátce, sociokulturní poznání umožnilo, aby spontánní ontická tvořivost života mohla na okamžik pokračovat kvalitativně novým způsobem: ontickou kondenzací ve fenotypových strukturách kultury.*¹⁸

PRAVDA A KOMPATIBILITA

Vzhledem k výše uvedené charakteristice člověka by filosofie měla tematizovat proces, jehož prostřednictvím se lidstvo prosazuje jako onticky tvořivá evoluční síla. Jinými slovy, filosofie by měla zkoumat, proč lidská aktivita včetně aktivity poznávací vytváří a strukturuje skutečnost jinak než přirozená evoluce – nebiologickým způsobem. A protože pozemské prostředí bylo už před vznikem kultury vysoce přirozeně uspořádané, je současně oprávněné klást otázku, proč a za jakou cenu časově omezená kulturní uspořádanost vzniká?¹⁹ K tomu ovšem nestačí sledovat, zda věda či obyčejné poznání dospívají k pravdě, protože pravda jako vlastnost tvrzení či teorie není jediným možným způsobem našeho gnoseologického přiblížení ke skutečnosti. Zejména dnes se objevují důkazy, že pravda, jejíž kategorii příroda nezná, není totéž co dlouhodobě možná slučitelnost kulturních aktivit a struktur se strukturami přírodními.²⁰

Pravda totiž nemá přímý ontický statut a pravdivé tvrzení (teorie) se jako prvek implikátního řádu kultury pokouší postihnout příslušný aspekt expli-

¹⁷ Souhlasím s myšlenkou S. Lema, že bez jazyka nelze konstruovat, i kdyby tímto konstruktérem byla neosobní evoluce. Srovnej Lem, S.: *Summa technologiae*. Kraków 1964, český *Summa technologiae*. Praha 1995, s. 236.

¹⁸ Pro toto tvrzení nemám pochopitelně žádný pádný důkaz. Ale z faktu, že ani smyslem fylogenetického poznávání nejsou hromadění či pouhá samoučelná replikace genetické informace, nýbrž budování důmyslně diverzifikované ontické vrstvy života, která zpomaluje degradaci ušlechtilé sluneční energie na dále nepoužitelné odpadní teplo, nepřimo vyplývá povaha evoluce vůbec. Zdá se, že evoluce se nevyčerpává samoučelným vytvářením pravidel, předpisů a zákonitostí přírodní či kulturní konstruologie. Nevyčerpává se planým kumulováním informace či poznáváním, nýbrž – lze-li to tak říci – zakládá si na hotových výtvorech, na pestrosti tvarů a barev, na rozmanitosti a krásě. A teprve hotovými konstrukcemi (fenotypy) prověřuje adekvátnost (kompatibilitu) svého poznání s celkovými podmínkami života.

¹⁹ Právě tento problém totiž speciální vědy nereflktují a svým úzkým zaměřením na příslušný výsek reality ani reflektovat nemohou.

²⁰ Podstata problému, zjednodušeně řečeno, spočívá v tom, že na jakékoli pojmové poznání nebo hodnocení nemohou přírodní struktury – pochopitelně s výjimkou člověka – zpětnovězorně odpovídat.

kátního nebo implikátního řádu přírody jakoby jen z „lidské strany“.²¹ Pojmové poznání se ovšem už natolik vydělilo z původního neuronálního poznání animálního, že se nemůže snadno identifikovat ani s explikátním ani s implikátním řádem přírody.²² Vytváří unikátní implikátní řád kultury, který je však od implikátního řádu přírody do té míry odlišný, že – pokud se předmětně manifestuje – musí se manifestovat ve struktuře kultury (vůči přírodě opoziční) a se skrytým implikátním řádem přírody se ztotožnit nemůže. Naštěstí však jako bytosti adaptované také na makroskopickou úroveň skutečnosti – na její explikátní řád – *můžeme úspěšně porovnávat prvky a části přírodního a kulturního řádu explikátního.*

Staronová potřeba slučitelnosti relativně mladých kulturních struktur se staršími strukturami přírodními nás tedy vybízí znovu oživit málo objasněný *problém pravdy a kompatibility.* Ekologická krize totiž nejlépe potvrzuje, že přirozená a kulturní konstruologie jsou opozičními ontickými aktivitami, že – obrazně řečeno – pečou z téže mouky (z prachu dávných hvězd), která však po vzniku Země a života jakoby už není rozptýlená po vesmíru ani složená v pytlích někde na Zemi, ale pouze vestavěná (vpečená) ve vysoce uspořádaných abiotických a biotických strukturách. V důsledku odlišné konstitutivní informace kultura tedy buduje své vlastní struktury a čerpá pro ně energii i materiál z vysoce uspořádaných přirozených struktur Země. S odvoláním na objektivně pravdivé vědecké poznání svou expanzí zcižuje niky jedinečným přirozeným ekosystémům, hubí a konzumuje ničím nenahraditelné prvky biosféry, k níž jako k hostitelskému systému my lidé náležíme. Takže teprve v tomto širším přírodně kulturním kontextu se zřetelně vyjevuje, že se to s problémem lidské pravdy *opravdu mírně houpe*, i když z jiných důvodů, než se domnívají stoupenci postmoderny.

Ukazuje se, že úsilí o hledání a nalézání pravdy bylo a je konzistentní s ofenzivní adaptivní strategií člověka, která, měla-li být úspěšná, nesměla příliš přihlížet k hodnotě, vzácnosti a kráse přirozeně uspořádaného a oživeného povrchu Země. V boji s přírodou proto v rámci biologicky osvědčené metody pokusu a omylu přebírá funkci meče i štítu pravda. Pravda, a to prav-

²¹ Zdá se, že objektivně nutné vřazení neuronální úrovně animálního poznání do explikátního řádu přírody bylo „dobře uváženým“ krokem přirozené biotické evoluce. Jasná převaha chemického kódování neuronální informace o vnějším světě u většiny biologických druhů zajišťuje i jistou minimální míru přímé fyzické korelace chemického signálu a příslušné struktury vnější skutečnosti. Našemu biologickému druhu, jemuž se díky kultuře sice podařilo pojmové neuronální poznání přírody rozšířit a prohloubit, vznikly však zcela nové problémy: na jedné straně ani jeho pojmové poznání nemůže překročit práh implikátního řádu přírody, a na straně druhé se téměř ztratila přímá fyzická korelace slov a fragmentů vnější skutečnosti.

²² Netotožnost implikátního řádu kultury s implikátním řádem přírody vidíme nejlépe na pravdě prakticky aplikované v technice a ve společenské materiální kultuře. Technosféra se sice částečně podobá biosféře, ale evoluční povaha obou systémů je kvalitativně odlišná: konkurenční, opoziční.

da obyčejná, vědecká i filosofická, ale neobsahuje prvek slučitelnosti a přijatelnosti kulturních struktur strukturami přírodními. Pravda, formulovaná slovy etnického jazyka, o nichž vlastně nevíme, jak byla kdysi přiřazena ke světu, nemůže být nikdy totéž, co komplexnější strukturální kompatibilita.²³

Mluvíme-li dnes znovu o aktuální potřebě kompatibility, máme na mysli především prověřování kompatibility aplikovaných poznatků, lidských aktivit a artefaktů biotickým prostředím Země. Nejde jen o prověřování dílčích technologií, jednotlivých potravin, chemických přípravků a léků hlediskem okamžitého lidského zdraví. Jde také o dlouhodobě možnou kompatibilitu mladého kulturního systému s původním hostitelským prostředím pozemské přírody. Tradiční orientace na pravdu, v níž jde o racionální vysvětlení a poznání parciálních přírodních zákonitostí a vztahů (dílčích pravidel fungování přírodních procesů v rovině teoretického pochopení), nás samozřejmě musí dále zajímat, protože se stala základem většiny našich technologií, ale tím, že současně podporuje již dříve nastoupenou protipřírodní kulturní strategii, před ekologickou katastrofou nás ochránit nemusí.

²³ Pěkně to formuloval přední světový logik P. Tichý. „Přes všechnu snahu nedávno v oboru lingvistiky vynaloženou nemáme, tak jako v minulosti, ani potuchy o tom, jak rozluštnout kód přirozeného jazyka. Ale jak už jsem řekl, to, co sledávám pobuřující, není nedostatek pokroku v tomto směru, nýbrž to, že si tím podle všeho lingvisté hlavu nelámou. Nezdá se, že by viděli své poslání zrovna v luštění kódu, v odhalení způsobu, jak jsou naše slova zavěšena na věcech tohoto světa. Raději spokojeně prodlévají uvnitř jazyka a krvesmilně vysvětlují jazykové jevy vzájemně jimi samými.“ (Překlad z angličtiny R. Niederle.)